

Boris Lazić

HOROR I MELANHOLIJA

(Marginalije uz čitanje *Dilana Doga*)

1.

Na svakom putu za Srpske Zemlje svest da me tamo, negde – dok, na nekom od provincijskih autobuskih stajališta, budem menjao pravce – ćušnuto među druge regularce italijanske stripovne produkcije, očekuje novo izdanje priča o Dilanu, svest o tome uteši me. Koliko dugo već čitam taj strip? Ne pamtim. U mom je životu previše selidbi, previše godina. Za svaki grad, za svaki kvart u nekom od tih gradova vezan je deo života, sazrevanja, dok su tragovi čitanja, kao velovi od sanja, prosjajni, tamni, prekrili većinu iskustava i sećanja. Sve sažeto je danas u jedno, jedino, iskustvo čitanja.

Zvuči li to pomalo nastrano? Bilo je, dakle, više tih ja, u čijoj je izgradnji sudelovalo više uzastopnih čitanja, listanja knjiga. Moj unutrašnji pejzaž je prostor koji daje na više pravaca. Po prilici, kao u onoj priči o Asteru Blistoku, kada se došavši na banket, junak suočava s različitim Asterima iz prošlosti, svakim sa svojim shvatanjima, ćudima i nadama. Koliko im je Aster još uopšte blizak? Šta bitno može s njima da podeli? Postoji li nit, vodilja? Po čemu se još držimo, s naslagama minulih ja, kao celina, mi? Šta čini da se kuća našeg ja ne uruši?

Tražimo, recimo, neki bitan dokument. Prevrćemo po fiokama, policama, kutijama; iz „radnog kabineta“ prelazimo na ostavu, iz ostave na podrum, na tavan (svugde ima tih kartonskih ili drvenih kutija, spremišta, s bezbroj fascikli, svezaka, papira i papirića, pisama ili dopisnica iz nekog od naših prethodnih života). Preturamo, gubimo vreme, valjda dragoceno – desi se da nam na takvu stvar ode i čitav dan, pa i sledeće jutro. I, dok ne naiđemo na volšebno zatvoreni dokument, nailazimo na strahovit niz tih papirnatih tragova života, bivših. Sam taj, obespokojavajući, fakt (to neočekivano posmatranje fragmenata bivših života), koji unosi nespokoj, već je dovoljan motiv za stravu. Sve je to breme, teskoba. Kada pisac ume da u nama probudi, u vezi s tim, teskobni osećaj, da izazove vrstu osećanja uzaludnosti, koja iz takvih, slučajnih, otkrića proishodi, tada znamo da je dobar. Jer, pretražujući, gatajući, takoreći, po pepelu (da prisvojim zgodan izraz Jovice Aćina), dolazimo do svesti o tome da smo u dobroj meri strani, takoreći, temeljno strani, samima sebi.

Međutim, čitanje predstavlja teurgijski proces koji ima za svojstvo da održava (makar i prividnu) celinu, daje dodatnu koherenciju svesti: a sve pročitano tvori niz naslaga, blagotvorni humus, na kojem se napaja naš um, *pod senkom anđela*. Već nekoliko godina, uhodana čitalačka praksa uspeva da raščlanjuje moj život na dva, sledeća pola: u Srbiji čitam vrstu stripova (časopisa, knjiga) koji u Francuskoj ne postoje (a zašto i kako je moguće da se u Italiji i jugoslovenskom kulturnom pojasu delom čitaju ista štiva, druga je stvar, o čemu sam već pisao, o čemu neću sad). To znači da načelno pripadam bar dvama društvima i dvema sredinama (imam tri biblioteke, dakle tri prostora življenja – u Parizu, u Šajkaškoj, u

Krajini), iako: u Srbiji, u njoj se osećam živim, i kada kao umetnik stvaram, stvaram misleći na nju; u Parizu, u rodnom gradu, tek istrajavam, postojim, u taj milje ne nastojim da se ugradim, iz njega bih da se iskorenim (ovo i nisu bitna fakta za čitaoca, ali ih navodim radi verodostojnosti iskaza u celini). I tako svoja duga, preduga, akademska leta, i početak jeseni, život, u Krajini, u Prestonici, prekraćujem i dubinskim zaranjanjem u svet nastanjen crninom, setom, šeretским smehom Ticijana Sklavija.

2.

Sklavi negde tvrdi da nikad nije posetio London. Što mi je bliži njegov Dilan, to mi njegov London sve više deluje kao savršena slika tog grada i mita o njemu. Budući da sam deo života proveo i tamo, tvrdim da je deo atmosfere tog grada Sklavi blistavo utkao u svoje priče. Ukoliko duh Engleza odlikuje i naglašeni ekscentrizam, tu sklonost, na vizuelnom polju, on valjano koristi. Pamtljivi kvadrati se često oslanjaju baš na takve, tipske obrasce.

Često sam se pitao zbog čega toliki broj nevinih strada u tom stripu, te zašto Dilan skoro nikad ne uspeva da nekoga spase. Čitava ta masa prerezanih grkljana, preklanih devojaka, iskolačenih pogleda, očiju izbijenih iz duplji (italijanski likovni specijalitet još od *Maghella-e*), prebolnih smrti, taj neukus, čemu to? Čemu, osim ukoliko to nije teološki komentar. Ključ te stvari daje sam Sklavi u priči protkanoj borhesovskim vremensko-prostornim paradoksima *Ples smrti* (kojom započinje ediciju *Gigant Dylan Dog*), u kojoj jedan od junaka, zatočen u besmislu stepeništa koji se ujedno širi do u beskraj nagore i nadole, te mu ne može umaći, kaže: „Zašto se ovo baš meni događa? Isti sam kao i svi ostali... običan čovek... Zašto baš ja?“ Sklavi priča o smrti. U *Kanalu 666* se bića svojevolumno prepuštaju porivu ka smrti, sve do pomalo bizarnog i neuverljivog razrešenja iz kojeg saznajemo da su izmanipulisani mašinom (*Deus ex machina* je na delu i u pričama *Sudnji dan* te *Ukronija*). „Nema tu pravila, svi ste u mašini, i svi svršavate u žrvnju. Shvati to! Shvati to!“ Eto šta mi šapuće Sklavi dok listam njegov košmar na javi. Drugo ime toj melanholiji je poriv ka smrti. Ima li stripa koji o njemu lepše svedoči?

Ko u sebi ne nosi bar trun te budnosti, te svesti, ne bi trebalo da poseže za tom vrstom štiva. Jer Sklavi u stripu postiže skoro isto što i Sioran u svojim fragmentima: stišava naš gnev nad životom, nad nama samima, čini da bar na trenutak u nama utihne gađenje nad smrću, nad Bogom. Svest o samoubistvu, kao legitimnom gestu, postiže, poput Kamijevog *Mita o Sizifu*, paradoksalno, da bar na dan ne pomišljamo na taj gest kao konačno rešenje za bilo šta. Dosta je to, za takozvani *Ars minor*, kako neki još uvek krste strip.

Sklavi najvrednije stvari postiže onda kad niže upitnike, a ne pruža odgovore. Njegov najbolji strip je u stvari vrsta grafičke pesme. Njegove najbolje sekvencijalne pesme odišu atmosferom bunila i straha od takozvanog objektivnog, spoljašnjeg sveta, kakva nam je poznata iz proza Dika, Bucatija, Kafke: njegov najviši scenaristički domet je u slikanju toka svesti junaka zahvaćenih u vrtlog nagona ka smrti. Njegov jedini vredni diskurs je diskurs o smrti. Budući da Sklavi stvara komercijalni strip, to svako racionalno razrešenje, svako razumsko objašnjenje, bilo koje prirode da je – ima i inače odviše frojdzima u njegovim pričama – neminovno vodi u pad. Sklavi stoji na tankoj međi, gde je bliži pesmi nego priči, jer uvek je snažniji u pitanjima, u slikanju duševnih stanja, osobito u evociranju potištenosti, patnji koju izaziva misao na ništavilo, poriv ka ništavilu – sugestija potpomognuta vanred-

no uprošćenim grafizmom Bonelijeve kuće stripa – nego kad pruža svoja često groteskna, (i)racionalna razrešenja.

Kako pritisak takve samosvesti ne bi bio potpun, sve do krajnjeg raščovećenja, Sklavi uvodi Gruča i njegov iščašeni humor. Gručova bukvalnost ili, ako hoćete, brutalnost, njegovo besprestanost, gotovo već nesnosno nizanje paradoksa i poštapalica, nije li kap vedrine koja ublažuje setu i muk Dilana pred ludošću egzistencije? Kao udvojen, kao odraz u ogledalu – Zar da opet spomenem Borhesa? – stoji Blohov Dženkins, čija je glupost ravna Gručovoj vrcavosti, a postiže isti efekat. Ali humor, kako to ističe Uelbek, ne spasava. Ma koliko sve gledali kroz prizmu smeha, život će ipak da nam slomi srce.

Svaki autor utkiva deo sebe ili sebe celog u svoje likove: originalni Dilan je drzak i ciničan prema ženama, ređe osetljiv i dobronameran. Sladunjavi, mekušni Dilan je plod nezdrave mašte Paole Barbato, uslovljene možda i potrebom publike da deo opšte atmosfere sete u koju su te priče situirane ugradi u sam junakov psihološki profil, što je očigledna greška (makar nam on danas bio matoriji za dvadeset i pet godina). Dilan se kroz drskost i cinizam štiti od apsurdna, bar u onoj meri u kojoj to čini Gručo kroz svoj humor apsurdna. Upravo zato jer je reč o preosetljivim ljudima, oni svoja osećanja potiskuju dublje u sebe, ostavljajući na površini samo ironijski komentar. Da nije Paoline lepe kose (teško meni sad s feminističkim delom publike!), pitanje je da li bi Sklavi toliko trpeo karakterno izneveravanje lika u koga je uneo toliko sebe i svog. Sklavi je, istina, uvek otvoreno ili u obliku komičkog apsurdna citirao druge, ali su njegovi likovi izlivi njegovog duha i njegove upitanosti (sam Sklavi druge ne izneverava: dovoljno je, recimo, videti s kakvom maestralnošću i reverencijom citira Gosinija/Uderza ili Žakobsa).

Elegantni, sugestivni, zasenčeni Roj (virtuoz kamernih atmosfera); groteskni, striparski, petparački Montanari & Grasani; Angelo Stano, Paskale Ruju, Klaudio Vila su čuvari vatre ovoga kulta. Dokle je njih i njihovih radova, biće i službe. Potrebna su nam ponovljena čitanja, potrebne varijacije na zadate teme. Ovi umetnici to znaju da pruže.

3.

Pamtljivi kvadrati: po toj teoriji strip o njima ovisi. Od takvih kvadrata mi u stvari stvaramo, u duhu, pri čitanju, odlomke kojih u stripu nema. Ti pamtljivi kvadrati, u *Dilanu Dogu*, stoje u tesnoj vezi s implicitnom kritikom društvenih odnosa jedne, rekoh, otvoreno kafkijanske atmosfere. Sklavijev svet je vrsta K und K bestijarijuma koji se razlio na čitav univerzum. Utehe nema. Niti igde može da se udahne čist vazduh. Svet nije neporočan. Niti je to sam Dilan (Sklavijev Dilan), samozaljubljen i ciničan kakav već nesumnjivo jeste. Golkonda deluje kao otelotvorenje društvenih košmarnih elemenata, a delovanje nižih demona, njihova napastvovanja na taj svet manje su štetna no samo čovečje delovanje. Naposljetku, i pakao i raj dela su čovečja. Rugoba tih insektoidnih preobrazbi, zastrašujuće nebesne pojave na mirijade istovetnih, poslovnih, bankara u crnim frakovima, s polucilindrima i kišobranima koji kao latice s neba padaju po ulicama grada i namah satiru sve što po gradu gamiže, prolaznike, krivce i žrtve podjednako, to je svojevrsni Sklavijev odgovor Bogu na pitanje: „Sviđa li ti se moj svet?” Jasno nam je iz kog razloga je Sklavi na strani svojih čudovišta. Pesnike uvek privlače propalice, božjaci, bića do te mere poluostvarena da promašiče vlastitu smrt koliko i život.

Dilan je povalio sopstvenu majku, digao ruku na oca – on je samom sebi noćna mora. Teret vlastite krivice određuje njegovo zvanje. Breme seksualnosti (sa svim nastranostima koje ono nosi) kod Sklavija određuje nagon ka smrti. Prekršeni tabu otvara dveri svakom vidu propasti, pa i skok u ništavilo. Morgana postaje Morana. Frojdzizam je očito potreban scenaristi da bi artikulisao motivacije junaka. Umetnost, srećom, ne poznaje plošnost. Privlačnije su nam slike nego potonja psihologizacija istih. Na tragu Nabokova, držim da je Frojd matora frajla, gatar, koja ruje po tuđim mukama i prevrće špil karata pre nego što nevoljniku tresne u lice svoj sud kao neopozivi fatum. Međutim, nema sudbine, to bar znaju Drčni, soj ljudi koji sebi uvek pruža ono za čime žudi (za čime, recimo, ređe poseže uštirkani malograđanin). Nema sudbine, postoji danas i sad, i u sadašnjem trenutku tvoje ja koje o svemu odlučuje. Ti nisi Edip, niti si slep. Privlačnije su Sklavijeve slike, opsesivne teme, vizuelizacija istih od strane vrsne crtačke ekipe. Nema tu pouke. To što njega muči nužno ne muči mene, niti vas: međutim, nama se sviđa obrada, a dopada nam se i niz tih sasvim iščašenih, sasvim ličnih, vizija, koje nas prožimaju, snaže, bogate, dražeći našu samosvest, i zabavljaju nas, pre nego se jednom vratimo u prah.

4.

Odličan rad s crnim masama, postupak koju kuća Boneli inače obilato koristi u svojim serijalima s fantastičnom potkom, pogoduje stvaranju zatamnjene atmosfere. Za razliku od Dilanovog sveta, Martijev je, recimo, u izvedbi Alesandrinija, protkan svetlošću od koje bi moglo i da se obnevidi. Kasteli veruje u svet, ma koliko smatrao da se iza mnogo čega, kao u nekakvoj dečjoj predstavi, krije varka – on taj svet ipak odobrava, ide mu u susret. To je dobro osetio njegov najbolji crtač. Sklavi kako svoj – tako i tuđi – jedva da trpi. Eto razloga zašto se ti junaci retko susreću među istim koricama. Reč je o dvama suprotstavljenim pristupima stvarnosti. O dvama različitim osećanjima, shvatanjima života. Iz njih proističu ne samo dva različita načina pripovedanja, već i dva različita poentiranja, dva različita klimaksa priče kod obojice scenarista. Dok Kasteli vrlo sporim tempom, katkad u postupku toka svesti, a katkad flešbeka ili priče unutar priče, vodi k razrešenju enigme, dotle Sklavi nudi nelinerano, eliptično, fragmentarno pripovedanje koje stoji na međi poovske, detektivske priče, i pesme u prozi. Marti je renesansni čovek kome je sve podređeno, Dilan više medij o koga se prelama stvarnost sveta bez Boga, iliti stvarnost Božjeg ništavila. Dobro je, u svetlu toga, da su se ti junaci, čeda takvih pisaca, i dvaput sreli.

Kastelija zaokuplja problem vlasti, Sklavija, rekoh, pitanje smrti. Pitanje smrti i kao pitanje pomeranja granica života s posebnim naglaskom na proučavanje osećanja zebnje ili gađenja pred mogućnostima koje nudi današnja nauka (bioinženjering, genetika, kibernetika – *Inverere*). U tom smislu Sklavi nasleđuje materijalizam Lavkrafta. „If You don't like this world, You should try some of the others“, kaže Dik, a mi smo zajedno s Dilanom isprobali nemali broj takvih. Serijal naprasno prestaje na sedamdeset sedmom broju. U toj epizodi Dilan ostaje sam na svetlu. Sklavi se, putem nauke, rešava i Boga i smrti (srećom ne i gađenja nad egzistencijom), a za nastavak serijala nekoliko ljudi iz Bonelija bi – ipak – trebalo da završi u donžonu za lihvar, nabijeni na kočeve. Zamišljam ih kako izdišu tiho, dugo, beznadežno mukotrpno. Od svirepih boli zazivaju smrt koja ne dolazi. Umiru bar onoliko dugo koliko Dilan, *Poslednji čovek na zemlji*, samuje na rubu propasti.